

A NATIONAL MUSEUM OF THE AMERICAN INDIAN TÖRTÉNETE

Douglas J. Cardinal egyik legjelentősebb alkotását, az 1991-ben elkészült ottawai Kanadai Civilizáció Múzeumát magyarországi látogatása kapcsán 1997/2. számunkban ismertettük. Akkor már javában dolgozott a Washingtoni Capitolium előtti tér, a Mall utolsó beépítetlen telkére tervezett Amerikai Indián Nemzeti Múzeum tervén. Azóta kósza hírek érkeztek a tervezés körüli botrányról, hogy a tervezető Smithsonian Institute kizárta Cardinalt a munkából és az ő tervei alapján mást bízott meg a folytatással. Az eseményeket Cardinal a rágalmak elleni védekezésül maga is írásba foglalta és a terjedelmes írást internetes honlapján (www.djcarhitect.com) tette közzé. A rendkívül szövevényes, sokszereplős történet lényegét megpróbáljuk az eredeti terjedelem negyed részére csökkentett változat formájában közreadni. Az amerikai bürokrácia miatt szükségszerűen a tervezés folyamatába bevont különféle szervezetek szerepe, egymással való kapcsolata a szövegből nem derül ki világosan, ahogy az sem, mi lehet az oka az egyes szereplők rendkívül ellentmondásos szerepének, váratlan pályafordulásuknak. A kevéssé követhető részeket kihagyva kirajzolódik egyrészt egy tragikus és érthetetlen építéstörténet, amely előző számunk Makovecz-interjújának különös párhuzamát kínálja, másrészt mély betekintést enged Cardinal tervezési módszerébe, az indián hagyományok jelentőségére gondolkodásmódjában. Ezek miatt a szerves építészet legjelentősebb művelői közé tartozó Cardinal írását feltétlenül közlésre érdemesnek tekintettük, sajnos csak az itt közzétett, nem kifogástalan minőségű modellfotókat kaptuk meg irodájából. Műveinek felsorolása tájékoztató képekkel együtt a fenti internetcímen megtekinthető.

Bevezetés

A Smithsonian Institute tett a két Amerika indián népeinek egy ígéretet. A *National Museum of the American Indian*-t olyan helyként tervezték megépíteni, ahol maguk az indiánok mutatták volna be történelmüket, tudásukat, művészetüket és kultúrájukat. A Smithsonian Institute vadonatúj intézményében indiánok töltöttek volna be minden vezető státuszt és szerepet.

Ez megváltoztatta volna a rólunk, mint az Amerikák őslakóiról kialakított, közkeletű elképzelést. Végeink csakis ehhez adták beleegyezésüket. Csakis ebben kívántam részt venni, és csakis ennek a látomásnak a megvalósításához hívtam segítségül Végeinket. Csakis ez volt az a program, amelyért hajlandó voltam családomat, munkatársaimat, és minden erőforrásunkat mozgósítani.

Az én feladatom az volt, hogy mint az intézmény építész, váltsam valóra Végeink látomását. A Smithsonian Institute ígéretével összhangban és annak alapján – mint építésznek – nekem kellett a saját mesterségem nyelvén segítséggel kibontani a látomást, hogy az épület a nekünk

tett ígéret fizikai manifesztációja, s a forma és minden legapróbb részlet a látomás kifejeződése legyen.

Büszke voltam rá, hogy én vagyok az a kiválasztott építész, aki együtt dolgozhat a Smithsonian Institute-al, az érintett indián népekkel, és azokkal a felelős hatóságokkal, amelyeknek a tervhez bárminemű köze lesz.

A Smithsonian Institute elárult bennünket és megszegte az ígéretét.

Elvették mindenki által egyhangúlag elfogadott, eredeti és egyedi építészeti terveimet, és másoknak adták őket át, hogy azok alapján dolgozzák ki a Capital Mall-on megvalósuló épület végső formáját. Munkám meghamisítása homlokegyenest ellentmond a Smithsonian Institute eredeti ígéreteinek, mert eképpen mások értelmezik ennek az amerikai indiánnak az építészetét, s még a történetet is, melynek mentén e munkába és feladatba belekeveredett.

Elkerülhetlenné vált tehát, hogy a Két Amerika Indián Népei számára megírjam a magam saját történetét, mint történelmünk egy fejezetét.

Mielőtt belekezdenék, szeretném idézni Végeink egyikét, Edith Crutchert:

„A *National Museum of the American Indian*-nal törtétek következtében hatalmas veszteségeket kellett elszerveznünk:

Elveszett: A történelmi lehetőség, hogy egy megfelelő módon megalkotott emléket állítsunk e féltkező ősi népeink a washingtoni Capital Mall utolsó szabad területén.

Elveszett: A nagy lármával szétkürtölt szándék: megtisztelni az őslakos kultúrákat azzal, hogy a *National Museum of the American Indian*-ben közkinccsá teszik történetük lényeges mozzanatait.

Elveszett: Az ígéret, hogy végre mi, amerikai őslakosok, tehetséges testvéreink munkája által a Múzeum tervezésétől kezdve az építés és kialakítás legutolsó mozzanatáig magunk értelmezhetjük és mutathatjuk be ősi kultúránkat, s végül egy példátlanul erős és igaz alkotást tárhatunk a világ elé.

Elveszett: A Vének, és elszánt, önzetlen támogatóink hite és bizalma; mindazoké, akik évekkel ezelőtt felvállalták az *National Museum of the American Indian* létrehozásának nagy feladatát.

Elveszett: Az amerikai adófizetők pénze, amelyet az egekbe szökő költségekkel és megkérdőjelezhető szerződésekkel elpocsékolnak. Kongresszusi küldötteinknek erre a kérdésre válaszolniuk kell.

Elveszett: A bennünk bízó, lelkes adakozók sokszáz-ezer dollárnyi adományának – volt aki tizet, és volt, aki tízmilliót adott – az elvárásoknak megfelelő és helyes felhasználására való remény és lehetőség. Ők most a várt és megígért mű méregdrága hamisítványát kapják; egy épületet, amely képtelen történelmi, építészeti és spirituális feladatát betölteni.

Ha ez a siralmas paródia folytatódik, fővárosunk, a világ ablaka minden elképzelhetőnél rettenetesebb romlás elébe néz, mind építészeti, mind pedig erkölcsileg.”

Idézem Lloyd Kiva New-t, aki a *National Museum of the American Indian* ügye mellett a kezdetektől fogva elkötelezte magát:

„... a terv nem csak a tiétek, hanem sok száz emberé, akiket a számtalan távoli és érdektelen adat egyetlen, mélységesen megismerésű építészeti ténnyé formálása során meghallgattatok. Ironikus, hogy éppen a legnagyobb ötleteket és erényeket – az, hogy sok-sok indiántól kértek tanácsot azt illetően, hogy minek kell a minden indiánokat képviselő Múzeumban szerepelnie és megjelennie – fordítják és használják fel ellenetek.

Úgy tűnik, mindannyian tökéletesen félreértik a lényegét. Állításuk – nevezetesen, hogy képesek nélküled is megvalósítani az eredeti koncepciót – képtelenség... Az építésznek nem az a feladata, hogy tétlen elnökként vagy jegyzőként üldögéljen az értekezleteken; neki a céllal kapcsolatos minden elemet és mozzanatot kell szép és működőképes egészszé szerveznie. Ezt nem végezheti el egy bizottság – ez csak Cardinal, Frank Lloyd Wright, I. M. Pei vagy Gehry műve lehet.

Azáltal, hogy Cardinal tervein egy bizottság tesz itt-ott módosításokat – még ha a bizottság egyes tagjai indiánok is; megkérdezése, hozzájárulása és szellemisége elhagyásával szólnak bele egy ember elképzelésébe; egyfajta esztétikai tolvajlás ez, amit nem tesz olyasvalaki, aki minimális erkölcsi érzékkel rendelkezik.

Az épület organikusan áramló formái, amelyeket a közönség látni fog, a te teremtő géniuszod alkotásai, s nem azokéi, akikkel beszéltek, akiket megkérdeztetek. Ennek a te nevedet kell viselnie, és a te tervezési elképzeléseid és normáid alapján kell megvalósulnia. Az egyetlen, valóban etikus megoldás az lenne, ha visszatérnének a terveidhez, úgy, ahogyan kidolgoztad őket, és az egészet előlről kezdenék. Értelmezzék az újonnan felbukkant építészek saját elképzeléseik szerint a közösség által egybehalmozott adatokat, és hozzanak össze belőlük egy saját megformáltságú Indián Múzeumot – de ne használják a te terveidet.”

Egy, Rick Westnek, a *National Museum of the American Indian* igazgatójának küldött levelében Lloyd a következőket írta:

„Képtelen vagyok rávenni magam, hogy elfogadjam azt a tényt, hogy az új nemzeti indián múzeum Cardinal-féle terveit mások rendelkezésére bocsátották, hogy azok felhasználásával ők formálják meg a végleges épületet. Mint általában, várható volt, hogy gyakorlati megfontolások alapján számos változtatást eszközöltek, de ha az alapvető terv, amelyen mindannyian dolgoztunk (s amelyet a Bizottság is elfogadott), felhasználásra kerül a *National Museum of the American Indian* építéskor, az nem egyéb, mint durva és nyilvánvaló meghamisítása és megsértése Cardinal elképzeléseinek – nem tekinthetjük másnak azt, hogy munkájának módosításából kizárnak egy építésztervezőt. És még rosszabb, ha érdemnek, kitüntetésnek tartjuk, ha egy tervet igazításra, *adjustálásra* mások rendelkezésére bocsátanak.”

Közösségben, és közösséggel dolgozom. Arra biztatom az embereket, hogy bírálják és módosítsák terveinket, mert hozzájárulásukkal és segítségükkel a megrendelő is közelebb kerül ahhoz, amit akart. A tervezés folyamata nem egy válasszal, hanem a kérdésekkel veszi kezdetét. A kérdéseken való töprengésben magától jön létre az épület, és így jövünk rá, fedezzük fel lassan, hogy milyennek is kell lennie. Kérdésre és ötletek megformálására buzdítva őt, ismerem meg a megrendelő szükségleteit és elképzeléseit. Nem válaszokat kérek tőle. Arra kérem, hogy segítsen megfogalmazni a kérdéseket. Hiszem: abban áll a csapatom és a magam feladata is, hogy az elem tárt problémákra megtaláljam a válaszokat. Eképpen tehát, ahogy mind világosabban körvonalazódik a feladat, folyamatosan kínálok a megoldásokat, a változatokat...

A művészetet egyének találják ki és egyének fogadják be. Ez az értelmezés azt is jelenti, hogy mindkét részből egy-egy művészi állításnak kell létrejönnie, eképpen pedig mindkét fél létrehozza, megalkotja a teljes építészeti művet, s így jön létre a műalkotás. Az ember minden részlettel kialakít egy nyelvet; egy nyelvet, amely összhangban áll a terv teljes egészével, ugyanakkor pedig módosítja is azt. Az épület nem csupán fizikai szükségleteket elégít ki, hanem önmagában egy erőteljes művészi kijelentés, amely arra törekszik, hogy művészet legyen. A művészetet egyének csinálják, és nem bizottságok. A bizottságok terveit ideák konglomerátumai; kollázsok, amelyek nem vehetik fel a versenyt egy erőteljes, egyéni látomással. Építészettel csinálni – művészet; egyéni, egyszeri formai állítást tenni – eleven szobrászat, amely a lelket és a szellemet a magasba emeli.

Amerika őslakói és a múzeumok

A legtöbb nagy civilizáció rendelkezik külön múzeumokkal, ahol kifejezetten a kulturális emlékeket lehet megtekinteni. Amerika őslakói a múzeumokban közvetlenül a dinoszauruszok szomszédságában találhatóak. Ez a tény a prehisztorikus kultúráról alkotott, elképesztő felfogásra utal. S mindez ahelyett, hogy segítenénk, támogatnánk a ma élő őslakos kultúrát, hogy az emberiség nagy családjában elfoglalhassák helyüket. Ezért visszatartóak és gyűlöletesek Véneink szemében a múzeumok, és ezért nem hagyományaink részei, elemei. Számunkra nem az a gazdagság, hogy mennyi mindent gyűjtöttél össze és mennyi mindennel hivatkozsz; mi azt tartjuk gazdagságnak, amit valaki a közösségnek adott. Gazdag, aki adni tud, s nem az, aki magát tárgyakkal veszi körül. A múzeum Európa megoldása a zsákmánnyal való hetvenkedésre; az indiánoktól az ilyesmi teljességgel idegen.

A *National Museum of the American Indian*-ról a Vének úgy gondolták, szerepet vállalnak a terv megvalósításában, kivált azért, mert a *Smithsonian Institute* az ígérte: a vezetés az indiánok kezében lesz; s a múzeum alkalmat kínál az indián népnek, hogy maga mutassa be kultúráját, beszélje el történetét. Ez egészen forradalmian hangzott...

Mélységesen megbotránkoztattam a *Canadian Museum of Civilization* érintett kurátorait, amikor bemutattam

nekik a *National Museum of the American Indian* épületére és működésére vonatkozó elképzeléseimet. Az indián gyűjtemény fehér kurátorai azt mondták: felháborító dolog lenne engedni, hogy az indiánok mutassák be és értelmezzék az indián tárgyakat; ez rasszizmus lenne, s ők, mint nem-indián kurátorok, bizonyára elveszítenék állásukat. Azt gondolták, hogy az indiánok által megírt indián történelem nem lenne más, mint propaganda. Ellenvettem, hogy a valóságban éppen azok az emberek írják propagandát, akiknek fogalmuk sincs az őslakosok kultúrájáról.

Az első nekirohanás: az IALA

Edith Crutcher és Lloyd New említették nekem először az Egyesült Államokban való munka lehetőségét. Eljöttek Ottawába, hogy megtekintsék a *Canadian Museum of Civilization*-t, amelynek megbízott építésze voltam. A kanadai kormány kidolgozott egy programot, amely szerint az intézmény a világ vezető múzeumainak egyike lett volna, a terv iránt tehát komoly nemzetközi érdeklődés támadt. . .

Találkozásunk után Edith és Lloyd kijelentették, hogy rendkívüli örömeikre szolgált a velem való találkozás, és megígérték, hogy a jövőben az Egyesült Államokban is alkalom lesz dolgozni és szolgálni a népemet. Nem sokkal ezután felkérést kaptam, hogy ismertessem elképzeléseimet az *Institute of the American Indian Arts*-nál, ahol Edith Crutcher igazgatósági tag volt, Lloyd pedig tanácsadó. . .

Azt javasoltam: minthogy az *Institute of the American Indian Arts* tevékenysége az egész Egyesült Államokra kiterjed, hívjuk meg az ország minden tájáról a Véneket Santa Fe-be, és rendezzünk egy közös elmélkedést. A hagyományok szerint ezeken az összejöveteleken minden Vén megosztja a többiekkel a saját látomását, míg csak létre nem jön egy erős, közös elképzelés. . .

Kimentünk a helyszínre is, hogy összhangba hozzuk gondolatainkat a környezettel; hogy megismerkedjünk a tájjal, és hozzá tudjuk idomítani az épületet. . .

Az épület lassan maga kezdte kinyilvánítani a saját szellemiségét; egy vezérlő elvet, amely a Vénektől indult, és áthatotta a keletkező terv minden elemét. Mindenki hozzájárulásával kezdtünk a munkához, és dolgoztunk ki minden részletet, az épület pedig egységes egészként fejlődött és alakult. Egyszer csak megfogalmazódott bennem ennek az átfogó organizmusnak a gondolata; az organizmusé, amelyet belülről kifelé kell létrehozni, a természet erőivel, a föld erejével, a helyével, az épített környezetével, a napéval és a szelekével; a természet erőivel, amelyek ugyanúgy alakítják kívülről, mint ahogyan a fák formálódnak, belülről növekedve, de úgy, ahogyan a környezet ezt kívánja és engedi.

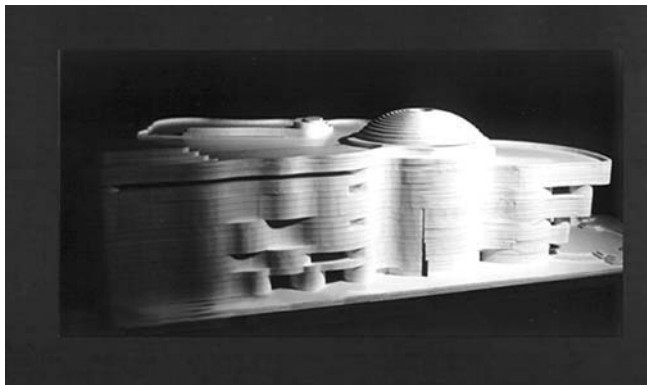
A bennszülött népek évszázadok óta élnek Santa Fe vidékén. Sokmindent lehet tanulni az itt élőktől, és lehetőségem nyílt, hogy tanulmányozzam épületeiket, amelyek a környezethez idomulva, ahhoz ízesülve jöttek létre; megismerjem, hogyan működnek együtt a természettel, és formáik hogyan fejezik ki a helyi kultúrát és filozófiát. . .

Azt javasoltam: hozzunk létre egy csoportot, elsősorban bennszülöttekből, és adjuk meg nekik a lehetőséget, hogy népük hasznára lehessenek. Az igazgató tanács lelkesen fogadta terveimet, és néhány hét múlva értesítettek: egyike

vagyok a két kiválasztott építésznek, akiket megbíznak a terv kidolgozásával. Tájékoztatót kaptam arról is, hogy a tanács fehér tagjai James Stuart Polshek-et választották, noha az indián tagok rám adták szavazatukat. Klasszikus zsákutca volt. Felkértek, hogy legyek James Polshek munkatársa, bár érezték, hogy csak az én tervezési módszerem tudja álmaikat valóra váltani. Világos volt, hogy a tanács konszenzusra törekedett az indián és nem-indián tagok között, és tudtam, hogy ennek érdekében fel kell vállalnom az együttműködést. Elmentem hát New Yorkba, hogy találkozzam Mr. Polshekkel. Elmagyaráztam neki az elképzelésemet, ismertettem a tanács álláspontját, és valamelyest beszámoltam az őslakos közösségekkel való korábbi együttműködésemről is. Polshek kijelentette: nagy öröme szolgálni, hogy együtt dolgozhatunk. Amikor visszatértem, az igazgató tanács elégedetten fogadta a hírt, hogy megegyeztem Polshekkel, és felkértek, fogalmazzam meg a szerződést kettőnk nevében, amit ők is láttamoznak majd. Ám mire visszatértem New Yorkba, hogy aláírjuk a szerződést, Mr. Polshek már felvázolt egy másik megállapodástervezetet, s azt akarta aláíratni velem. Amikor ismertette az új elképzelést, látnom kellett, hogy a tervezés folyamatában játszott szerepemet a teljes munka mintegy tíz százalékában határozta meg. Emlékeztettem rá, hogy az igazgató tanács 50-50 százalékban tervezte megosztani köztünk a feladatokat, és hozzátettem: „ezt jelenti a *munkatársak* kifejezés”. Beszéltem neki arról az elképzelésről, amelyben igen sokan osztoznak, hogy ugyanis nekünk, őslakosoknak a Nagy Fehér Atya védelmére és irányítására volna szükségünk. Elmagyaráztam, az őslakosok paternalista kezelésének ideje lejárt; hogy az intézménynek, amelyet alapítottunk, az első pillanattól kezdve, és fejlődése, létrejötte egész folyamatában az indiánok vezetése alatt kell állnia. Különösen a Vének és a fiatalok ragaszkodtak hozzá, hogy nem szabad alárendelt, vagy csak haveri szerepet játszaniuk. Egyértelművé tettem, hogy nem fogadom el a másodhegedűs szerepét, mert az indiánok nem ezért küldtek oda.

Polshek azt mondta, hogy ez esetben nincs lehetőség arra, hogy együtt dolgozzunk. Kijelentette: maga is egy kisebbség tagja; a zsidó közösségé, és „mindent tud, amit a kisebbségekről tudni kell”. Szolgált a embereket a saját közösségében, a feketéknél és a spanyolajkiúk között is, és szerinte a kisebbségek mindenütt egyformák. Ha azt hiszem, hogy bármi különlegeset tudok kínálni az amerikai őslakosoknak, rasszista vagyok. Nyilvánvalóan vitát akart provokálni. Vádló hangnemben folytatta, és oda lyukadt ki, hogy ha nem értek egyet velem, antiszemita vagyok.

Megmondtam neki, hogy erről nem kívánok tovább vitatkozni, és arra kértem, mondja meg világosan, mit akar. Mi a válasza, ha nem fogadom el a tíz százalékos részvételt, és az őslakosok kívánságához ragaszkodom? Világosan beszélt. „Tönkretethetem magát. Mint kanadainak, és mint indiánnak, nincsenek meg azok az eszközei, amelyek nekem, és ameddig a kezem elér, bármilyen munkától elűzhetem. Ennél a munkánál pedig meg is teszem, ha nem fogadja el a javaslatomat.” Megköszöntem, hogy időt fordított rám, és kijelentettem, hogy semmilyen körülmények között nem vagyok hajlandó együtt dolgozni vele, hogy a kapcsolatunk véget ért, nem leszek senki indiánja, és a tanácsnak a saját terveimet fogom előterjeszteni. . .

A *National Museum of the American Indian* modellje dél felől. A következő oldalakon a modell keleti, északi és nyugati nézetei láthatók.

A tanácsot tájékoztattam Polshek álláspontjáról és a beszélgetésünkről. Megmondtam nekik, hogy ő nem az az ember, akivel együtt kívánnék dolgozni, s úgy érzem, kisebb gondja is nagyobb annál, hogy törődjön az őslakók szándékaival és elképzeléseivel.

Polshek és én külön-külön ismertettük a tanáccsal terveinket. Az indiánok azt mondták, hogy komoly problémákkal kerültek szembe. A fehér tagok ragaszkodtak Polshek részvételéhez, az indiánok pedig engem akartak megbízni a munkával. Holtpontra jutottak a dologban, s az indiánok azzal fenyegetőztek, hogy kivonulnak a bizottságból. Végül a fehérek belátták, hogy azért ez mégiscsak egy indián dolog, és hozzájárultak, hogy kinevezzenek az *Institute of the American Indian Arts* építésztervezőjévé...

Közös erőfeszítéseink eredményeképpen megszületett egy terv, amely megfelelt a szskértők és a személyzet igényeinek, s a helyszínnel és a Vének filozófiájával is harmóniában állt. A terv figyelmebe vette az ősi kultúra hagyományait és egyensúlyban állt a földdel és az éggel, mint minden amerikai épület Kolumbusz előtt...

A Vének megáldották a helyszínt. Megáldották még a térképeszeti munkát végző repülőgépeket is. Mindent a spiritualitás síkján végeztünk, s ennek végül mindenki számára különleges jelentősége és jelentése lett.

Feláll a csapat

Megkeresett Jim Snyder, a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* képviselője elmondta nekem, hogy ő már évek óta foglalkozik egy ilyen projekttel. Azt mondta, ha társulunk, bizonyosan minket fognak választani a *Natinonal Museoum of the American Indian* tervezőjéül. Elmondtam neki, amit a munkatársi viszonyról gondoltam, vagyis hogy ez fele-fele arányt jelent, mind a felelősség, mind a tiszteletdíj

elosztása terén – meg azt, hogy a cégemnek az egész munkában részt kell vennie.

Ebben az időben nekem csak Kanadában volt működési engedélyem, az Egyesült Államokban nem, így nem volt törvényes alapom arra, hogy hivatalosan társuljak a *Geddes Brecher Qualls Cunningham*-mel. Abban állapodtunk meg, hogy papíron ők lesznek a főtanácsadók, én pedig az ő megbízásukkal tevékenykedem.

Amikor a bizottságnak bemutattuk a terveinket, nagyon meg voltak elégedve velünk. Az *Office of Design and Construction* elnökének is tetszett a modell...

Néhány hét múlva mindannyian értesítést kaptunk: minket választottak a Mall-on építendő *National Museum of the American Indian* építész tervezőivé. Kollégáim és munkatársaim sajnálkozásukat fejezték ki, amiért korábban nem támogattak, és lelkesen ígérték, hogy a munkából minden lehetséges módon ki fogják venni a részüket...

A *Geddes Brecher Qualls Cunningham* nem kísérte végig a *Smithsonian Institute*-nek felvázolt munka teljes folyamatát. Voltaképpen ugyanazt az álláspontot foglalták el, mint Mr. Polshek – használjuk az őslakos népeket kirakati díszbabáknak, hogy ezzel is igazoljuk a tervezési megoldásokat. Csalódott voltam, és azt kívántam: bárcsak ne lenne az egészhez semmi közöm.

Rockefeller

Miután visszatértünk Ottawába, a miniszterelnöki hivatal azzal a kérdéssel fordult hozzám, hogy körbevezetném-e a kanadai kormány egy különleges vendégét a *Canadian Museum of Civilization*-ben. Megtisztelőnek tartottam a felkérést, és a Múzeumban tartott fogadáson megismerkedtem David Rockefeller-rel, a feleségével, és az Amerika minden tájáról érkezett vendégekkel. Rockefeller elmondta, hogy a csoport évente tart találkozót, ő pedig valami különleges helyszínt szeretett volna, ezért választotta a *Canadian Museum of Civilization*-t, mert ez az egyik legkedvesebb épülete, s egyben a világ egyik legérdekesebb múzeuma.

A látogatás után így szólt a jelenlévőkhöz: „Nos, most már látják, miért mondtam mindenkinek, hogy ez az ember legyen a Mall utolsó telkén építendő létesítmény tervezője.” A vendégek tapsoltak. Elmondtam neki, hogy engem és a *Geddes Brooke Qualls and Cunningham*-et épp a közelmúltban bíztak meg, hogy legyek a *National Museum of the American Indian* tervezője vagy társtervezője. Azt felelte: „Tudom, benne vagyok az igazgató tanácsban.” Megkérdeztem, milyen elképzelései vannak az épülettel kapcsolatban, mire ő a karjával körbemutatott és így felelt: „Egy ilyet látok, olyasmit, ami magához vonzza az embereket, s ha bent vannak, megértik, és megtanulják megbecsülni Amerika kultúráját.” Aztán azt kérdezte, eljönnek-e New York-ba hogy beszélgessünk a dologról...

Elementem a hivatalába a Rockefeller-Center-be; megmutatta a gyűjteményét és édesapját is, közben pedig elmondta, mennyire érdekli a *National Museum of the American Indian*, meg Amerika őslakossága, és hogy ezt a kultúrát megőrizzük valahogyan...

Azt mondta: „Akarom hogy tudja: ez a terv rendkívül fontos számomra és családom számára is, és minden mó-

don támogatni fogom önt, hogy sikerüljön megvalósítani.” Éreztem, hogy ezzel az ígérettel és támogatással nyugodtan vághatok bele a munkába. Elmondtam Jim Snydernek, hogy a program, amelyet kidolgozott, s amelyben nekem csak másodrendű szerep jutott, teljességgel elfogadhatatlan.

Tudtam, hogy ha Mr. Rockefeller igényt tart a szolgálataimra, mindennek olyannak kell lennie, ahogyan bemutattuk. Minthogy a *Smithsonian Institute* a prezentációs anyag ismeretében és miatt fizette a csoportot, a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* pedig változtatásokat tett ezen az anyagon, és engem alacsonyabb szerepbe kényszerített, a dolog elfogadhatatlanná vált a *Smithsonian Institute* és Mr. Rockefeller számára is

Kiléptem a *Geddes Brecher Qualls Cunningham*-féle csoportból. Alig pár óra múlva Jim Snyder Ottawába érkezett, hogy visszahívjon. Világosan és egyértelműen sorba szedtem és leírtam a feltételeimet, amelyekből nem engedek.

Az mondtam neki: „Mondjuk, hogy vannak köztünk bizonyos kulturális különbségek. Az Önök kultúrája mindig mást mondott, mint amit csinált. Az enyém mondott valamit, és úgy is cselekedett. Különbözőképpen tárgyalunk.” Megmondtam, hogy megegyezésünk alapjául csakis a leírt feltételek szolgálhatnak, és hogy ha megállapodást kötünk a *Smithsonian Institute*-tal, és leírunk valamit, annak úgy is kell történnie.

Most tehát volt egy megállapodásom Jim Snyderrel, amelyet nemigen akart, de kénytelen volt betartani. Volt ezenkívül egy megállapodás a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* és a *Smithsonian Institute* között, amely tiszteletben tartotta a mienket. Én nem írtam alá a *Smithsonian* és a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* szerződését, mert abban az időben még nem volt tervezői engedélyem az Egyesült Államokban. A szerződés azonban tartalmazta és biztosította vezetői szerepemet, s azt, hogy egyedül én vagyok felelős a tervezésért és a kivitelezésért a munka egész ideje alatt, egészen az elkészülésig.

A látomásformáló ülés

A látomásformáló ülés igen termékeny volt. A Vének először azt a kérdést tették fel: „Miért beszélünk még itt és most is múzeumról? A múzeumok megszerzik a megszentelt tárgyakat, és olyan módon mutatják be őket, ami a mi kultúránk szemszögéből szentségtörő!” Ezekben a beszélgetésekben, amelyek azzal foglalkoztak, hogy mi az, ami homlokegyenest ellentétes a múzeumok és az őslakos kultúra filozófiáiban, felmerült az a kérdés, használható-e egyáltalán a *múzeum* kifejezés. Aztán arról volt szó, hogy egy efféle múzeumnak valóban Washingtonban kell-e lennie. „Ez a város maga is tekinthető egy olyan intézménynek, amely igen nagyban járult hozzá az amerikai őslakos életforma elpusztításához. Miért nem hozunk létre inkább egy helyet, ahol nem arra esik a hangsúly, hogy mennyi szenvedésen kellett keresztülmennünk? Nem olyan múzeumot akarunk, amely népünk tragikus történelméről és a velünk történt szörnyűségekről beszél, mert ettől csak rosszabbul érzik magukat az emberek. Az akarjuk, hogy az emberek boldogabbak legyenek attól, hogy megtudják, mi mindent adtunk mi ennek a világnak.”

„Mindenesetre – folytatták a Vének – nem keveset. Az emberek által elfogyasztott növények 60 százalékát az őslakos kultúrák alakították ki. Nagy Törvényünk ténylegesen az Egyesült Államok Alkotmányának alapjául szolgált. Szám-talan dolgot, amit mi adtunk a közösségnek, hálátlanul és jeltelenül vettek el. Most lehetőségünk van rá, hogy az emberiség családjában elfoglaljuk a minket megillető helyet. Legyen hát egy hely, ahol minden embert üdvözölhetünk, étellel kínálhatjuk őket, megmutathatjuk nekik a történelmünket, a kultúránkat, a dalainkat, táncainkat; népünk életének vibrálását, az ünnepeinket; és átszellemíthetjük őket, ha belépnek az épületbe, hogy ha elmennek, legyen valami, amire emlékeznek, s amitől gazdagabb lesz az életük. Olyan helyet akarunk, amely táplál és gondoz, nem olyat, amelyik a szenvedéseinkről beszél. Nekünk itt a megbocsátásról kell tanúságot tennünk, mert teherre és igává válik, ha nem bocsátunk meg, és magunkban hordozzuk a haragot. Ennek a megbocsátás helyévé kell lennie; ahol megmutatkozik, hogy kik vagyunk, és ezt mindenki megtapasztalhatja, megérezheti és megoszthatja. Az osztozás helyének kell lennie.”

A Vének Anyja pedig így szólt: „Menjetek ki a helyszínre, szúrjátok a földbe a lándzsátokat, és esküdjetek meg arra, amit itt mondtunk, mert a ti feladatotok, hogy megvalósuljon ez a terv.”

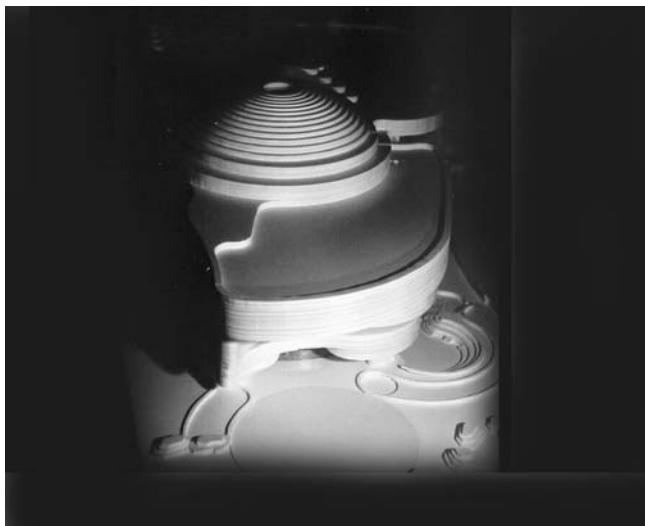
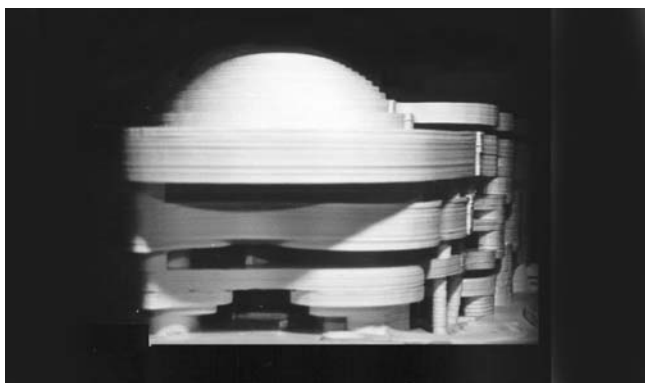
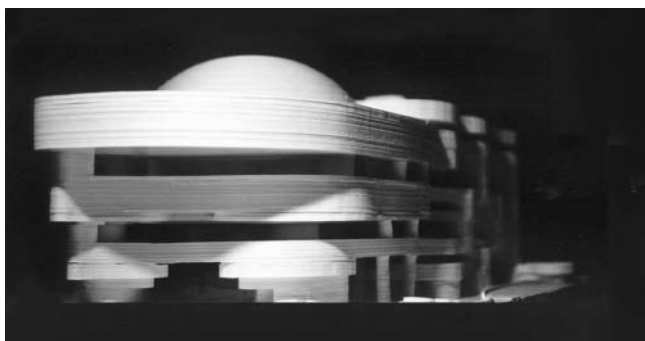
Ezután össze kellett gyűjteni az elképzeléseket. Együttműködtünk a program irányítójával, a *National Museum of the American Indian* munkacsoportjával, Rick West csapattal, és meg kellett alkotni egy koncepciót, amellyel mindannyian egyetértenek.

A National Museum of the American Indian kapcsolatai

A másik igen fontos tényező a Mr. Rockefeller-féle *International Founders Council* volt. Amikor a testületnek bemutatam eredeti terveimet, és ismertettem a Vének állásfoglalását, azt mondták, hogy nem csak pénzzel szeretnének hozzájárulni a terv megvalósulásához, hanem bizonyos értelemben közvetlenül szeretnének részt venni a teljes folyamatban. Miért ne vennénk be őket is? Voltaképpen ők a domináns kultúra Venei, és ha azt akarjuk, hogy ez a terv valóban sikeres legyen, a két kultúra minden tudását egybe kell szőnünk. Akkor pedig a végleges tervnek az általuk hozzátetteket is tartalmaznia kell.

Washingtoni irodám működésének finanszírozása a szerződésben nem szerepelt. A megrendelővel és a helyszínnel való napi kapcsolat elemi szükséglet volt, úgyhogy odaköltöztünk, ahol Rick West irodája volt, az *Office of Design and Construction* szomszédságába; egy háztömbnyire a *Smithsonian Institute*-tól, és csak alig néhányra az építkezés helyszínétől. A költözés rendkívül sokba került. Összeállítottam a munkacsoportot, olyan emberekből, akikkel már 20-30 éve együtt dolgoztam. Éjjel-nappal csináltuk a munkát, és megtettünk minden tőlünk telhetőt. Minden esetben hamarabb teljesítettünk, mint a szerződésünkben állt, mert azt akartuk, hogy ne lehessen semmiféle kifogás.

A szerződés nem vette számításba az egyeztetésekhez szükséges időt; az intenzív és rendkívül fontos tárgyalásokat az indiánokkal, a *Smithsonian Institute* különböző cso-

portjaival, a *National Museum of the American Indian* és az *International Founders Council* képviselőivel. Sokszor két-három napot kellett dolgoznunk egyhuzamban, alvás és pihenés nélkül, hogy betarthassuk a határidőt. Az embereim szívüket-lelküket beleadták a munkába. Rendkívül kimerítő volt...

Miután sikerült bemutatnom a vázlatokat, számba vet-tük a munkára addig fordított időt. A vázlattevény nagyjából nyolcvan százalékot jelentett, noha a tiszteletdíjnak csak a felét fizették ki rá. Más munkákból származó bevételeinket fordítottam arra, hogy csinálhassuk. Kimerítő munka volt, sokba is került, de úgy éreztem, hogy ennek meg kell lennie.

Az engedélyező hatóságoknál őszinte lelkesedéssel és támogatással találkoztunk a vázlattevény bemutatásakor. Számos ötletet kaptunk, amelyek mind segítettek és javították az alapelképzelést. Szándékomban állt, hogy erősítssem, megtámogassam Carter Brown-nak a Mall képével kapcsolatos elképzeléseit. Carter Brown komoly szerepet játszott

az I. M. Pei-féle *National Gallery* létrejöttében. Az épület olyan volt, mint egy lámpás, és a vele szemben álló *National Museum of the American Indian*-nak egy másik lámpásnak kellett lennie; olyanak, mint egy belülről megvilágított szobor. A Mall dramaturgiája tehát olyan lett volna, hogy az egyik végén áll a Washington emlékmű, s a két kőszobor a másikon. Úgy találtam ki tehát az épület geometriáját, hogy kiegészítse I. M. Pei-ét. Tanulmányoztam az épületét, elolvastam a történetet, és megnéztem a vázlatait. Most már tudtam, hogyan csinálta. Az volt az alapötlet, hogy háromszögek sorozatát kapcsolja össze, elegánsan és tagoltan, és úgy szervezi, hogy a tengely a Kapitólium felé mutat. Az én tervem körökből építkezett, hogy rímeljen az ő háromszöges rendszerére, és egyben erősítse azt.

A *Smithsonian Institute*-nak hasznára vált a sikerünk. Írtak egy nagyon hízelgő cikket rólam, a cégemről, korábbi munkáimról, és arról, hogy milyen előnyt jelent nekik, hogy náluk dolgozom. Sok országos lap is interjút készített velem. Én elsősorban az indián háttérrel és alapokat hangsúlyoztam mindenütt. Úgy tűnt: a Smithsonian valóban arra törekszik, hogy népszerűsítse az indiánok szerepét és az irányításukkal megvalósuló programot. Magam is emellett voltam, hiszen mindig büszkén hangoztattam indián származásomat. A Vének is azt mondták, hogy ez hathatósan segíti a fiatalokat abban, hogy elérjék céljaikat és megvalósítsák álmaikat.

A kiállítás terve

Sok gondot és problémát okozott, hogy a kiállítás tervezői azután léptek be a munkába, hogy elkészült az épület vázlatja. Javasoltam, hogy az első fázistól kezdve dolgozzanak velünk, mert tudtam, hogy a kiállítás nagyban hozzájárul majd kultúránk bemutatásához. Azt akartam, hogy ez is erőteljes indián megközelítésben fogalmazódjon meg. A legismertebb és legsikeresebb kiállítás-tervezők dolgoztak már az indián közösségnek, de nem voltak a tagjai. A vezető tervező nem indián volt, és nem sokat értett meg a kultúránkból. Nagyon jól dolgozott, és kitűnően működött együtt a *National Museum of the American Indian* fehér munkatársaival, akik már régebben is készítettek kiállítás-terveket, de úgy tűnt, hogy nemigen törődnek a csoport indián tagjaival.

Az én elképzelésem az volt, hogy az épületnek belülről kifelé kell kialakulnia. Ilyen tervet mutattam be a *Smithsonian Institute*-nak is. Jim Snyder és a kiállítás-tervező olyan koncepciót dolgozott ki, amelyben az épületterv minden elvi vonatkozása tükröződött, a ház és a kiállítás szoros egységet alkotott, és nemigen lehetett szellemi különbséget tenni a kettő között. Rick West feltette a kérdést: „Vajon nem része-e a kiállításnak az épület minden porcikája és gondolata?”

Az ebben az időben megtartott gyűléseken a kiállítás-tervező Jim Snyder irányításával megpróbált vezető szerepet játszani. Tudtam, hogy ez megakadályozná tervünk sikerét.

Úgy gondoltam, hogy ők ketten túlságosan is visszafogottan használják a színeket és textúrákat, és ez nem alkalmas az indián gondolat kifejezésére. Az általuk javasolt belsők visszafogottak voltak, és nagyon is konzervatívak a vibráló indián forma és színvilághoz képest.

Újabb érdekes helyzet alakult ki a Smithsonian Institute-nak bemutatott tervvel kapcsolatban. Meghívást kaptunk a pequotok vezetőjétől, hogy vegyünk részt az ő új múzeumuk tervezésében.

Megkérdezték Rick Westtől, hogy szerinte hajlandó lennék-e a részvételre. Én azt kérdeztem, miért Ricket faggatják az ilyesmiről. Vagy harmincöt éve vagyok sikeres építész, és nem érzem helyénvalónak, hogy tőle érdeklődnek arról, részt veszek-e valamiben, vagy sem.

Arra gondoltunk, hogy a munka, amit a *National Museum of the American Indian* számára felvállaltunk, szolgálatára és hasznára lehet a pequot népnek is. A pequot tanácsadóknak kifejtettem filozófiámat, és ismertettem a tervezés folyamatát. A reakciójuk nagyon meglepett. A beszélgetés során mindvégig úgy tűnt, mintha mindenbe bele akarnának kötni, amit mutattunk nekik. Bármit mondtunk és bármit mutattunk, mindent a legnagyobb lenézéssel és elutasítóan fogadtak. Lassan világossá vált, hogy a vezetőjüket körülvevő emberek szándékosan megpróbálják hitelteleníteni a csoportunkat, mert egy másik építészhez fűzik őket érdekeik.

James Stuart Polshek volt ez a másik építész.

A tervezés fázisai

Nem tekintjük a tervet véglegesnek, kőbe vésett igazságnak, amelynek a legkisebb változása is sérti tervező művész tekintélyét és önértetét. A folyamat egészen másféle volt. Mindvégig arra biztattuk a megrendelőket, hogy kritizálják, szedjék ízekre megoldásainkat, ötleteinket. Ezután feljegyeztünk minden visszajelzést, és igyekeztünk megvalósítani, beilleszteni az új felvetéseket, gondolatokat.

Ha a Vének, vagy bárki más újabb gondolatokkal, ötletekkel állt elő, minden alkalommal visszatértünk, bemutatuk az átdolgozott terveket, és megkérdeztük: „Erre gondoltak? Ezt akarták?” A terv minden fázisának befejezésében minden hozzászóló minden gondolata megjelent. Ennek alapján fogtunk hozzá a következő fázishoz; így fejlődött és alakult a terv. Addig csináltunk mindent, amíg mindenki azt nem mondta: „Na végre, ez az.” – és nem volt több észrevételük. Ez a konszenzuson alapuló tervezés egyetlen lehetséges módszere.

Ahogy a terv alakult, úgy lett az eredmény egyre sajátosabb, és úgy tért el a Mall egyesek által igen nagyra becsült hagyományos neoklasszicizmusától. Az általunk tervezett épület a legkevésbé sem volt neoklasszicista. Az építészszakma képviselőinek túlnyomó része a posztmodernizmus híve, már-már szinte neoklasszicista, és ez adja meg a washingtoni építészeti nyelv alaphangját.

Dramai tapasztalat volt világosan látnunk, hogy most, az elmúlt ötszáz évben, illetve a történelemben először szólalhat meg a hangunk ennek az országnak a fővárosában, fogalmazhatjuk meg igényeinket, vehetjük kezünkbe saját problémáink megoldását és szolgálhatjuk népünk javát. Washingtonban eddig még soha nem volt példa ilyesmire. A munka első pillanatától kezdve tisztában voltam vele, hogy ez nekem és munkatársaimnak milyen feladatot jelent.

Ahogy valamennyi, a dologban érintett indián, baszk származású feleségem, Idoia is alig várta, hogy megszüles-

sen egy modell, amelyben az indián nép maga irányíthatja történetének és kultúrájának bemutatását. Rendkívül nagy jelentőségű gondolat, hogy egy kisebbség a nyilvánosság előtt minden külső beleszólás nélkül maga értelmezheti és jelenítheti meg világszemléletét. A mi modellünk sokak számára jelent precedenst, példát arra, hogy maga mutassa be önmagát – nemcsak Amerika őslakossága, de számtalan kultúra a világ legkülönbözőbb tájain soha nem kapott alkalmat és lehetőséget rá, hogy elnyomóinak cenzúrájától, de legalábbis szerkesztői közreműködésétől szabadon beszélje el a maga történetét.

Az indián kultúrákban a Vének hisznek abban, hogy az embernek a szív útját kell követnie. Az ész csaló szemfényvesztő; sokszor komoly bajba sodorja az embert. Az ember teljesen logikusan olyan következtetésekre, megoldásokra tud jutni, amelyeknek semmi értelmük sincs. A szív az érzés, az érzelem, a megérezés útján jár. A szív dimenziói spirituálisak; logikusan megmagyarázhatatlanok.

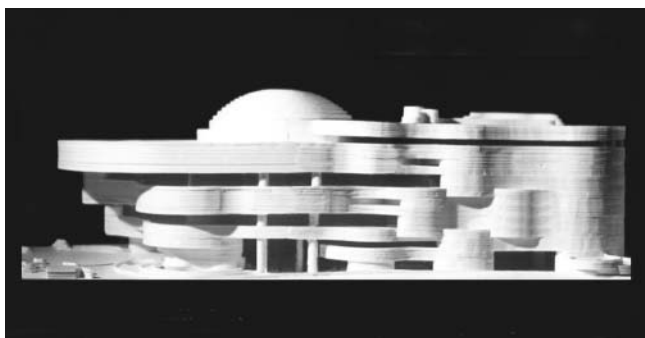
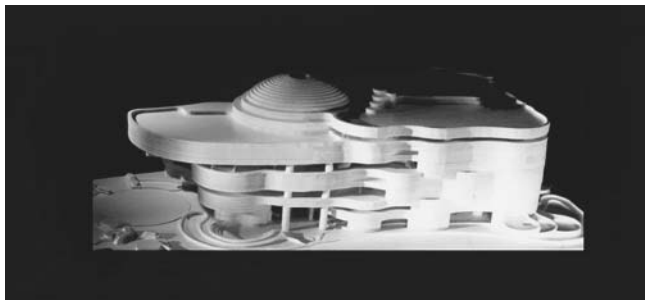
A tervezés lényege

Az épület fejlődése valóban eljutott odáig, hogy ha az ember elsétált a helyszínre, a Mall formális ritmusa feloldódott, s a természetellenes állapotból létrejött egy természetes. Ám ez még csak a természetesség absztrakciója volt. Ha művészi eszközökkel ábrázolunk egy szarvast, nem realiztikusan jelenítjük meg az állatot. Nem kívánunk versenyre kelni a Nagy Szellemmel a teremtésben. Ámde absztrakt, ártírt, elvonatkoztatott módon ábrázolni akarjuk a szarvas leglényegét. Nem figyeljük meg a szarvast, hogy fizikailag létrehozzuk, mert spirituálisan akarjuk megjeleníteni. Néhány ceruzavonallal megragadjuk a kecsességet, a szarvas szellemét; azt, ahogy száguld az erdőségeken át, ahogy megáll, ahogy megmutatja önmagát. Az absztrakció nem utánzásra törekszik. Ez történt a Mall-lal is.

Munkánk során a Vének emlékeztettek rá, hogy az indiánok mindig is mesterei voltak a természet absztrahálásának, s a mi feladatunk abban áll, hogy vonalakkal és formákkal ne ábrázoljuk, hanem absztraháljuk a természetet. Ha utánozni próbálnánk, abból nem lenne más, mint egy Disneyland. Ha absztraháljuk, ahogyan tettük, művészi kifejezést nyer az, ahogyan valaha éltünk és készítettük a tárgyakat. Hajsza-finom határ választja el azt, ahogyan kővel, sziklával és üveggel ábrázoljuk a környezet természetes ritmusát anélkül, hogy utánoznánk a valóságos képeket. Sok időt töltöttünk el ezzel, és sokat kellett tanulnunk a Vénektől, hogy megfelelhessünk ennek a feladatnak is.

És a végeredmény tiszteletben tartotta a Mall-t. A Vének azt mondták, hogy párbeszédet kell folytatnunk vele, és tisztelnünk kell mindazt, ami ott van, de mégis meg kell találnunk a magunk sajátos kifejezőmódját.

Kiindulásként azt is megfogalmaztuk, hogy az épület mindenekelőtt egy kötömb, s a formának erősítenie kell a Mall szellemét. A mi épületünk lesz az utolsó kő, amely befejezi a Mall-t, s ezért feltettük a kérdést, milyen formájú kő illik hozzá a leginkább. Fontos volt megállapítani a kő formáját, nagyságát és arányait. Miután pedig ezt eldöntöttük, úgy kellett felfognunk ezt a követ, mint egy indián szobrász nyersanyagát. És a szobrász úgy tekint a kőre, hogy

lénynek látja, esetünkben pedig nagyon is erős és hatalmas lénynek; olyannak, aki Amerika őslakóinak hangját testesíti meg. A munka, amelyet szobrászként kellett felvállalnunk, az volt, hogy eléggé átformáljuk ezt a követ ahhoz, hogy előbukkanjon belőle egy hatalmas indián ikon, de ne annyira, hogy elveszen belőle az eredeti kő formája és szelleme. Egyensúlyt kell tehát tartani a túl sok és a túl kevés; a megformálás és a meghagyás között. Ha túl keveset faragunk le, nem jelenik meg a bent rejtőző ikon. Ha túl sokat; nem tartjuk tiszteletben a Mall végén fekvő forma lényegét.

A környezet megtervezése is a feladat fontos része volt. A fáknak, a járdáknak és a hely általános környezetének a Mall általános képével összhangban kellett maradnia. Átmenetet kellett létrehozni a közvetlen környezet formális táji jellege és az épület mint informális természeti absztrakció között. Eképpen jöhetett létre a környezet, a sziklák és víz harmóniája és együttműködése.

A Vének és az indiánok azt akarták, hogy a megközelítés során a látogató egy hegy-szellemmel szembesüljön; úgy tapasztalja meg az épületet, mint egy darab felbukkanó természetet. Ez a kőépület absztrakciója a sziklának, amely egy kontinentst hoz létre; a Teknőc-sziget gerince. Amikor az ember megközelíti a hegy szellemét, a fülét a víz hangja üti meg. Ez az első tapasztalat. A sarkon lévő bejárat a hellyel való találkozás fő pontja. Mindenekelőtt egy kis bejáratot terveztünk a sarkon, a víz szomszédságában; körben óriási kövek helyezkedtek el, részben azért, hogy visszaverjék és felhangosítsák a csobogást, részben pedig azért, hogy mindenkit emlékeztessenek: a Föld mélyéből származó sziklák sok-sok millió évesek... Emellett természetesen mindezek a köszöntés jelképei is; a hegy szelleme kinyúlik a bejárat fölé. Elárnyékolja a teret, úgyhogy az emberek állodgálhatnak ott, várhatják a barátait, vagy elidőzhetnek, mielőtt belépnének. A térre árnyék borul, a víz hangja pedig bevezeti az embert az előcsarnokba, mint egy föld alatti folyó, amely kiemelkedik a felszínre a bejárat másik, déli oldalán. Itt már a táj elemévé válik; kis mocsaras vidékké, ahol növények élnek – olyan környezetté, amely

még a Mall létrejötte előtti, ősi tájra emlékezteti a látogatót. Ez a régesrég létezett természetre való utalás a Teremtő művének való tiszteletadás.

A bejárat a hatalmas, kő árnyékvetővel egyúttal barlang hatását is kelti; azét a formáét, amely valaha az otthonunk volt, és amelyből származunk. Egykor ilyen függő természeti formák alá építettük városainkat. Közelebb hoz bennünket a Földanyához, s jelképezi evolúciónkat és megmaradásunkat is. A bejárat barlang-forma fokozatosan homlokzattá alakul át. Maga a bejárat hangsúlyozza az ember arányait; úgy sétálhatunk be a sziklaformák alá, mintha egy, az emberinél sokkalta nagyobb léptékű térbe lépnének, és akkor, így, beérünk az épületbe.

A bejáratok, mind északon, mind pedig délen üvegből készülnek, hogy ismét megidézzék a sziklákon lerohanó vizet. Fontos volt, hogy az osztások, az üveglapok csatlakozásai ne törjék meg a felületet; hogy az üveg uraljon minden építészeti elemet, hogy az ember az üveget, a víz absztrakcióját zavartalanul tapasztalja meg.

A bejáraton átlépve a látogató a fogadótérbe jut. Itt emberek várják, akik köszöntik, akik végigvezetik a nagyatyáinkat és nagyanyáinkat idéző formák és képek előtt. A belépő embert örömteli, köszöntő hangok fogadják. A látogató az óramutató járásával azonos irányban érkezik és így is halad tovább, mint népünk megszentelt szálláshelyein. Ez az irány a bolygónkat életető Nap útjának tiszteletét fejezi ki, és arra emlékeztet, hogy nem uralhatunk mindent, s hogy lényegünk szerint a Föld és a Nap részei vagyunk. Részei vagyunk a természet, a mindenség, a Kozmosz erőinek.

Ha tehát a déli oldalon lépünk be az épületbe, egy délről jövő fénysugár fogad. Ezen az oldalon nincsenek ablakok, csak ez a fénysugár, amely, mint valami naptár, mutatja az órát, mutatja az évszakot, és emlékeztet a történelemre; Amerika hajdani tudós asztronómusaira.

A Potomac folyónak is a Napról, a Holdról, a napfordulókról és a fontos csillagképekről kell beszélnie, hogy emlékeztessen bennünket rá: nem csupán földi teremtmények vagyunk, hanem az Univerzum részei is; emlékeztessen arra, amit őseink vetettek és arattak a csillagok járása, szertartásaink és az asszonyok termékenységének ereje szerint.

Az épület minden részének az egészszel kell összefüggésben állnia. Minden részletnek, minden elemnek az időben fejlődő és alakuló, bonyolult szabályrendszer alapján kell harmonikusnak és arányosnak lennie. Fontos követelmény volt, hogy a külső és a belső terek erős és szoros azonosságúak és egymással harmonizálók legyenek.

A *National Museum of the American Indian* programja mind részletesebben körvonalazódott. Meggyőződésem volt, hogy a megrendelő igényeinek körvonalazása és pontos megfogalmazása érdekében el kell végeznünk bizonyos pluszmunkákat. Ez egy műsoron kívüli tevékenység, s a szerződés nem tartalmaz erre vonatkozó díjtételeket, ám a szellemi alapok megteremtéséhez elengedhetetlen. A munkafolyamat első percétől kezdve ez volt a tervezés alapja, tehát el kellett végeznünk, ha be akartuk tartani a határidőket és a szerződés ránk vonatkozó részeit. Voltaképpen folyamatosan arra kértek bennünket, hogy végezzünk a szerződés keretein messze túlmutató tevékenysége-

ket. Megtettük. Ez a pluszmunka okozta a bajt...

Kiegészítő munkákat végeztünk el, hogy elnyerjük a *Fine Arts Commission*, a *National Capital Planning Commission* és az *Architect of the Capital and the Historical Preservation* szükséges hozzájárulásait és engedélyeit. Miután lelkes és egyhangú elismerést kaptunk mindezekről az intézményektől, a *Smithsonian Institute* nagyon elégedett volt velünk.

A *Smithsonian Institute* adminisztrációja úgy működik, hogy ha megvártuk volna, amíg lezajlanak a szükséges folyamatok, lekéstük volna a kitűzött határidőt. Így tehát ingyen dolgoztunk, bízva abban, hogy munkánkat elismerik és kifizetik.

A *Geddes Brecher Qualls Cunningham* teljes belső átszervezését követően, s miután távozott a cég vezetője, akivel a szerződést megkötöttem, Jim Snyder felismerte, hogy sebezhető vagyunk; tudta, hogy a tervünk, noha mindenkinek tetszett, nem fog megfelelni a szerződésnek, ha túllépjük a költségvetési keretet.

A terv követelményei következtében a program irányítójának nem volt meg időben a megfelelő hatásköre ahhoz, hogy csoportunk a vázlattevé fázisa után azonnal továbbléphessen a munka következő szakaszai felé. Ez komoly nehézséget okozott, mert washingtoni irodánk elsősorban a *National Museum of the American Indian* fennhatósága alá tartozott.

A másik problémát az okozta, hogy ebben az időben az Egyesült Államok kormánya pénzügyi nehézségeket támasztott, s a vezetők, beleértve a *Smithsonian Institute* és a *National Museum of the American Indian* tisztségviselőit, nem folytathatták a munkájukat. Ez az időleges kényszerleállás komoly nehézséget jelentett, mert nekünk velük kellett együttműködnünk, s hirtelen elérhetetlenné váltak mindannyian. Továbbra is magam fizettem a csoportot, de végül nem ismerték el az így keletkezett költségeimet.

A kormány által finanszírozott projekteknek rögzített költségvetésük van; egy bizonyos tiszteletdíjkeret. Különleges épületek vagy különleges építési kívánalmak esetére lehetőség van további kifizetésekre is. A mi épületünket azonban átlagos, standard létesítménynek tekintették, s ilyen esetben nem lehetséges magasabb összegű kifizetés. A *Smithsonian Institute* nem fogadta el azt az érvet, hogy ez egy tökéletesen egyedi épület és egyedi, különleges helyzet, már csak azért is, mert egész Amerikához, és egész Amerikáról szól a vállalkozás, és különleges abban az értelemben is, hogy a folyamatban oly sok résztvevő játszik szerepet.

Rick West azzal fenyegetőzött, hogy egy másik építésznek adja a szerződést, ha nem tudunk megegyezni a költségvetésben. A *Smithsonian Institute* nem tudta növelni az összeget, a tiszteletdíjakat pedig már rögzítették. Ha nem tudunk kijönni ebből a költségvetésből, Rick nem támogatja tovább a csoportunk munkáját, és a projektet valaki mással fejezti be. Mondtam a *Geddes Brecher Qualls Cunningham*-nek, hogy Ricket komolyan kell venni, mert korábban már láttam, hogy bánt el másokkal, például David Warrennel, akit én nagyon tisztelek. Éreztem, hogy célja elérése érdekében nem habozna, és nem riadna vissza semmitől.

Ennél sokkal jobban izgatott, hogy Rick kizárta a folyamatból a Vénéket. Kértük, hogy helyezték vissza őket eredeti jogállásukba. A vállalkozás nehézségei közepette szükségünk volt az ő irányításukra. Rick nem engedett. Ez a gesztus is ellentmondott annak, amit együtt ígértünk meg az indián közösségnek...

Közvetlenül azután, hogy hozzákezdünk a végső tervek kidolgozásához, Jim Snyder homlokegyenest eltérően kívánta kialakítani a belső tereket. A Vének útmutatását követve elmentem hozzá Philadelphiába, és elmondtam, hogyan működnek ezek a terek; az anyagok, a színek, a textúrák – részletesen ismertem az épület egész eszmei szerkezetét. Jim Snyder ragaszkodott a saját elképzeléséhez, amelynek a már mindenki által elfogadott tervhez az égvilágon semmi köze se volt. Tervezési döntéseket hozott, és arra kért, hogy fogadtassam el a többiekkel is ezeket a döntéseket. Ez ellentétben állt a szerződésünkkel. Az épület minden részlete összefüggött a terv gerincével, a teljes egész alapvető arányrendszerével és geometriájával. Ez olyasvalami, ami minden ősi amerikai építmény elemi jellege. Minden városnak megvan a maga hasonló arány- és összefüggésrendszere. Meg kívántuk őrizni Amerika ősi városainak erőit tükröző holisztikus szemléletét. Meg akartuk jeleníteni ezt az erőt a mi épületünkben is.

A feladatunk egyre lehetetlenebbé vált, és ahhoz, hogy folytathassuk a munkát, teljességgel kizsákmányoltuk albertai, New York-i és ottawai irodáink anyagi erőforrásait. A programvezető pontosan ismerte a helyzetet, hiszen naponta tartottunk megbeszéléseket, és próbáltuk megoldani a nehézségeket.

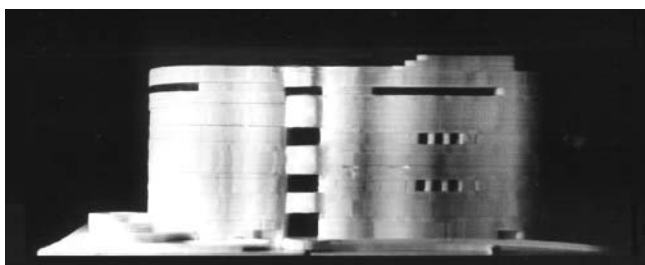
Megmondtam az *Office of Design and Construction*-nak, és megmondtam Rick Westnek is, hogy ebben a helyzetben nem tudjuk folytatni a munkát, amely kimerítette anyagi forrásaimat, kimerített engem, és megsínylette minden megrendelőm. A csapatom összeült, és elemezte az elkészítendő és leadandó munkákat, valamint az érte kapott fizetséget, valamint a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* tiszteletdíjait. Egyértelműen kiderült, hogy nem fizették ki a megfelelő időben a teljesítésünket, a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* pedig arányában sokkal magasabb összeget vett fel, mint amennyivel hozzájárult a feladat elvégzéséhez.

A feljegyzést átadtam a *Smithsonian Institute*-nak. Rick West nem mutatkozott tárgyalókésznek. Az volt az álláspontja, hogy ha ez a csapat nem végzi el a munkát, hát átadja egy másiknak.

Rick West és a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* tehát cserben hagyott, ezért washingtoni barátaimhoz fordultam segítségért. West azonban győzedelmesen tájékoztattott: Peter Johnsonhoz fűződő jó kapcsolata által elérte, hogy David Rockefeller sem támogat tovább.

Míg ezek a tárgyalások folytak, továbbra is arra ösztökéltem a csapatomat, hogy készítsék el a végleges terveket.

Úgy tűnt, hogy a *Smithsonian Institute* szerint az indiánok nem lehetnek saját szellemi és tárgyi kultúrájuk bemutatói, értelmezői és gazdái, különösen ami az egész vállalkozásnak otthont adó épületet illeti. Az én feladatom mindössze az épület esztétikai megjelenésének megtervezésére módosult – zsugorodott. Azt kellett volna megmon-

danom, hogyan értelmezhető épület formájában ez az esztétika...

A *Smithsonian Institute* ahhoz is ragaszkodott, hogy munkájuk elősegítése érdekében biztosítsak minden számítógépes eszközt és technikai adatot a konzultánsoknak, s az általuk összeállított menetrend szerint álljon rendelkezésre mindez az információ. Azt is követelték, hogy egy megszabott időpontig adjam át a teljes munkát, és írjak alá egy dokumentumot, amelyben semmisnek nyilvánítom az oly sok tárgyalással kidolgozott szerződésemet.

Mesterkedésük és a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* hozzáállása következtében olyan helyzetbe kerültünk, hogy már nem voltunk képesek finanszírozni a munkánkat.

Közben Rick West bemutatta tervemet a párizsi Louvre-ban. A közönséget arról tájékoztatta, hogy gyengélkedem, és nem tudtam a munkát elkészíteni. A Louvre tisztviselői mélységesen csalódottak voltak, felhívtak, és megkérdezték, miért nem jöttem el. Azt válaszoltam: nekem azt mondták, hogy nem mehetek. Egyszerűen nem akarták elhinni, hogy egy civilizált társadalomban így lehet bánni egy építésszel, akit megbíztak azzal, hogy tervezze meg a Mall utolsó épületét.

Franciaországban az építészeket nagyon komolyan megbecsülik, hiszen szakmájuk felelős az épített környezetért, amelyet az emberek fontosnak tartanak. Kijelentették, hogy szeretnék, ha a későbbiekben személyesen is bemutatnám a saját elképzeléseimet.

Jim Snyder játszmája, amellyel a saját elképzelése szerint próbálta irányítani az egész vállalkozást, nekem pedig csak a díszindian szerepét szánta, sikeres lehetett volna, ha támogatja a *Smithsonian Institute* is. Rick West azonban ellátogatott *Native Design Collaborative*-ba, s kérte őket, készüljenek fel a tervezés átvételére Polshekkel és embereivel.

Meglepett, hogy Lou Weller hajlandó újabb vállalkozásba fogni Polshekkel, holott számos alkalommal éppen ő tájékoztatózott róla, hogy Polshek nem volt korrekt egy korábbi vállalkozásának esetében sem. A komoly munkarészeket nem végezték el, sőt mindvégig arról beszéltek, hogy a munka minden fázisában csak minimális szerepet játszanak, pedig a nevük mindenütt kitüntetett helyen

szerepelt. A pénz és az egyéb források persze aránytalan mértékben kerültek Polshekhez és munkatársaihoz.

Éreztem: igen kedvezőtlen példa, hogy az ország egyik legfontosabb indiai vállalkozásában egy nem-indián veszi át a vezető szerepet, különösen ha oly bőven akadnak nagyszerűen megfelelő indiai szakemberek is. Kijelentettem: ez nem a megfelelő alkalom arra, hogy bizonyítsák: az indiánok a Nagy Fehér Atya felügyelete, irányítása és ellenőrzése nélkül minden komoly és jelentős teljesítményre vagy vállalkozásra képtelenek és alkalmatlanok. Még ha Polshek minden elvárásnak megfelelne, azonkívül pedig gáncstalan és feddhetetlen jellem volna is, akkor is ártana az általa képviselendő indiai közösségnek azzal, hogy folyamatosan erősíti a róluk, mint másodrendű állampolgárokról kialakult káros és gonosz sztereotípiát.

Egy életet töltöttem azzal, hogy megpróbáltam elérni: az indiánok oktatásában, az indiai közösségek életének tervezésében és irányításában, a tervezésben, fejlesztésben, közösségépítésben, iskolák létesítésében és működtetésében az indiánoké legyen a vezető szerep. Egész életemet annak szenteltem, hogy szétzúzzam az ártalmas sztereotípiát, s most itt, az Egyesült Államok fővárosában Polshek irányítása alatt maga a *Native Design Collaborative* tartja fenn és erősíti ezt a tévhitet. Ennek a vállalkozásnak új viszonyt kellett volna megteremtienie az indiánok és a domináns fehér kultúra között, nem pedig még jobban bevésnie a köztudatba a téves és kártékony hiedelmeket.

Rick West tökéletesen ismerte az álláspontomat. Ezt képviseltem egész életemben. Szavamat adtam a Véneknek, és ő tudta, hogy azt meg fogom tartani.

Elfogadni a munkámat, tisztességtelenül keveset fizetni érte, aztán odaadni valaki másnak – ez nem egyéb, mint lopás. Elfogadni a terveimet és rajzaimat, amelyek egyöntetű tetszést arattak mindenütt, és odaadni őket egy másik építésznek, hogy a maga nevével használja fel őket – ez hamisítás és csalás. Megmondtam nekik, hogy a dolgok ilyen fordulata nem szolgálja sem a közösség, sem a szakmám érdekeit, s az én hazámban az ilyesmit törvénytelen ségnek és erkölcstelenségnek nevezik.

A *Smithsonian Institute* a következő okokból mondta fel a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* szerződését:

1. A vezető építésztervező elbocsátása, aki nemcsak az indiai közösséget képviselte, hanem terveit a bizottság is jóváhagyta, elfogadhatatlan.

2. A *Geddes Brecher Qualls Cunningham* nem rendelkezik sem a szükséges gyakorlattal, sem a kellő technikai felszereltséggel ahhoz, hogy létrehozassa a kívánt minőségű múzeumépületet; az általa alkalmazott megoldások nem felelnek meg a jelen követelményeknek.

3. A projekten a megfelelő határidők megtartásával dolgozó team-et, amely a munka nagyobb részét végezte el, elbocsátották, a *Smithsonian Institute* úgy véli, hogy a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* egymagában nem képes a szerződés követelményeit teljesíteni, és az abban kitűzött ütemtervet betartani.

Rick ezután átadta nekem a nyilvánosságra hozandó közlemény egy másolatát, amelyben az állt, hogy a *Smithsonian Institute* felbontja a *Geddes Brecher Qualls Cunningham* és Douglas Cardinal szerződését, mert neve-

zettek nem képesek a határidőket betartani. Ha Rick kihagyta volna a felmondó nyilatkozatból a nevemet, talán még lett is volna benne valami igazság, habár csakis annak az irányvonalnak következtében, amelybe a *Smithsonian* vezetői belekényszerítették a *GBQC*-t. Az azonban, hogy belevették az én nevemet is, a médiát pedig úgy tájékoztatták, hogy a határidőket *én* nem tudom betartani, és *nekem* nincs meg a megfelelő technikai felkészültségem a saját épületem megtervezéséhez – az már nyílt és nyilvánvaló hazugság volt. Mindenesetre remek alkalmat kínált barátjának, Polsheknek, hogy azonnal átvegye a megbízást...

Csalódottságomat és fenntartásaimat megosztottam Ann Roberts-szel, akivel akkor ismerkedtem meg, és aki különös rokonszenvet táplált törekvéseink iránt. Beszámoltam neki a hatalmas munkáról, amelyet a csapatom elvégzett, és megmutattam a kidolgozott terveket, részletrajzokat, az egyenként megtervezett helyiségeket, alaprajzokat és metszeteket. Ann ígéretet tett arra, hogy a befejezéshez még szükséges munkánkat havi százezer dollár körüli összeggel ellentételezi. Idoia és én már nemigen mehettünk bele több adósságba, de meg kellett tartanom a szavamat, és a népemnek, s különösen az indián közösségnek tett ígéretet. Ez szent dolog volt. Ann személyes anyagi támogatásával megcsináltuk az egész épület számítógépes makettjét. Hozzá tettünk az építkezés egyes fázisaihoz szükséges minden információt. Ezenfelül tovább finomítottuk a tervet, és a legrészletesebben kidolgoztuk a technikai megoldásokat. Minden szükséges instrukciót hozzátettünk, úgyhogy minden egyes kő, minden ablakillesztés, minden üvegtábla automatikusan méretezve volt. A számítógéppel rá lehetett közelíteni minden kőre, és akkor megjelentek a pontos méretezések, amelyek alapján a gyártó elő tudta őket állítani. A pontosan megfelelő méretű kövek megrendeléséhez csak az adott fájl, vagy egy kinyomtatott rajzot kellett elküldeni.

Közben a *Smithsonian* nyilvánosságra hozta: megbízta Polshekot és a *Native Design Collaborative*-t, hogy végezzenek alapos ellenőrzést a *Smithsonian*-nak bemutatott munkánkkal kapcsolatban. Ők párhónapos fontolgatás után arról tájékoztatták a *Smithsonian Institute*-t és a közvéleményt, hogy még 25 százaléknnyira sem készültünk el. Ez lehetővé tette Polsheknek, hogy kiterjessze a saját tevékenysége határait, messze belenyúlva a mi munkánkba is. A leendő tervezőnek pedig természetesen magasabb tiszteletdíj jár...

Ez egyébként azt is jelentette, hogy a *GBQC* és az egész tervező csoport több millió dollárt hozott a *Smithsonian Institute*-nak: azt az összeget, amely elméletileg megmaradt az építészeti és műszaki tervezés kifizetetlen tiszteletdíjából – ebből fedezni lehetett az új építész magasabb költségeit.

A *Smithsonian Institute* azt is kijelentette, hogy az amerikai törvényeknek megfelelően házon belül viszik végig az egész projektet. Ebben az esetben nincs szükség pályázat kiírására sem.

Amerikában és Kanadában a közpénzekből finanszírozott projektek esetében nyilvános pályázatot kell kiírni, s ez azt jelenti, hogy a lehetőség minden nagyobb építésziroda és vállalkozás előtt nyitva áll.

Négy hónap elteltével bemutattam a munkánkat a műszaki – szerkezeti, elektromos, gépészeti – munkatársak-

nak. Átnézték az anyagot, majd levélben jelentették ki és tanúsították, hogy a kapott anyag alapján el tudják végezni munkájukat, s a teljes építkezés befejeződhet a megszabott határidőre és az adott költségvetés keretei közt.

A munka érdekében ragaszkodtam a megfelelő pozícióhoz, hogy teljesíthessem a *Smithsonian Institute*-tal kötött eredeti szerződésemet. A Vének emlékeztettek rá, hogy az egész projekt célja a gyógyulás, a megbocsátás, a két kultúra közötti mélyebb megértés és közeledés.

Polshek első dolga volt, hogy a szemétre vesse a munkámat, s lépése osztatlan helyesléssel találkozott. A *Native Design Collaborative*-vel együtt azt állította, hogy a terv tele van hibákkal, s az épület egyes részei megvalósíthatatlanok. Dr. Heyman nyilvánosan is melléállt, hogy bennünket még inkább hiteltelenné tegyen. Mindez természetesen szemenszedett hazugság volt, hiszen korábban mindent, amit csináltunk, minden fórumon egyhangúlag fogadtak el. A munkánk és az egész csoport félresöpörése a stratégiájuk része volt; így csináltak a saját embereik számára helyet. Persze óvatosaknak kellett lenniük a pocskondiázásunkkal, hiszen a miénkhez igen hasonló épületet kívántak létrehozni, és nem akartak konfliktusokat a különböző bizottságokkal, és a közvéleménnyel amely korábban rokonszenvennel fogadta a terveket. Ezért a terv készítőit, és nem magát a tervet kellett lejáratniuk, hogy mindazt, amit elvégeztünk, felhasználhassa az új csapat.

Nekem viszont el kellett bocsátanom az egész teamet, mert már annyi pénzem se volt, hogy hazautaztathassam őket Kanadába. Egyesek közülük – például Satish – már harminc éve dolgoztak velem. Mindannyian nagyszerű szakemberek voltak, és csak a legjobbat érdemelték volna; családommal együtt óriási áldozatokat hoztunk azért, hogy együtt tarthassuk őket, de a legelemibb anyagi eszközök híján nem sikerült. Nekem magamnak is alig volt annyi pénzem, hogy hazautazhassak Ottawába. Feleségem a fiammal együtt egy időre a szüleihez költözött, hogy átvészelje a pénztelenség legnehezebb időszakát.

A gyógyulás kezdete

Legnehezebb a saját elképzeléseim, elvégzett munkám, szellemi tulajdonom és a magammal azonos, bennem gyökerező gondolat arcátlan és nyilvánvaló ellopásának tudomásul vétele volt. Az, hogy elveszik a munkámat, és odaadják olyasvalakinek, mint Polshek, hogy utánozza, másolja le és hamisítsa meg – ez volt a legrosszabb, amit tehettek velem. Az ember legmélyebb önazonosságát, a lelkét sérti meg és roncsolja szét, ha másnak adják oda a munkáját, hogy az fejezze be. Ez nem más, mint egy ember legvégső kizsákmányolása – egy indián legvégső lerablása. És még ennél is fájdalmasabb volt, hogy részt vettek benne indiánok is...

A törzsi Vének befestették az arcomat és a testemet, és felruháztak őseim nevével. Anack Anabie nevét kaptam meg – ő hadi törzsfőnök volt, és békeszerző. Azt mondták, szükségem van az őseimre; beszélnem kell velük, mert hatalmas a feladat, amelyet magamra vettem. A név ezt jelenti: *A Vén Kos, Akinek Szarva Egészen Körbeér*. A szerterítés során emlékeztettek a szív útjára és a tudás útjára, amelyeket a szent

pipa szimbolizál. Át kell mennem a túloldalra, és vissza kell térnem onnan. Véneink vezetésével beléptem a szellemi birodalomba. Megérintettem a halált, és megérintettem nagyatyáim és nagyanyáim szellemét. És mindeközben nem féltem a haláltól. A nem helyes módon élt élettől féltem. A halálban egyesültem a Szellemmel, a Teremtővel. A helyesen élt élet után a halál nem több, mint átmenet. Ha az ember nem fél a haláltól, rettenthetetlen harcosná válik, a halál pedig barát lesz, aki ott áll az ember balján, mindig jelen van, és az élet minden pillanatában emlékeztet rá: az élet túl drága ahhoz, hogy elveszted. Nincs idő kedvvel tocsogni a személyes sérelmekben és megbántottságokban, és minden cselekvésnek szellemi tettnek kell lennie. És nem szabad türelmetlenül ítélkezni magunk és mások fölött. Mi, emberek türelmetlen teremtmények vagyunk, és ember voltunk szüntelenül gáncsot vet elénk. Béklyókat veszünk magunkra akkor is, ha az ész útját járjuk a szívé helyett.

E tudás útját járva félelem nélküli harcosok leszünk, s aki nem ismeri a félelmet, az erős. A félelem legyőzése előtt az ember élete nem a szóhoz való hűségen, hanem a félelmen alapul. Amikor az ember hatalomra tesz szert, elhatározásai a hatalommal való bánásra vagy visszaélésre irányulnak, és letérítik a tudás útjáról. Csak ha megérti, hogy nem a hatalom az, amit keresnie kell, válik azzá a hatalom, amivé válnia kell, olyan eszközzé, amellyel erőssé és hatalmassá lehet tenni másokat. A hatalom belülről fakad. Az embernek nem kívül kell azt keresnie, hanem önmagában, mert az válik hatalmassá, akinek cselekedetei tiszták és becsületesek. A hatalmat alázattal kell kezelnünk, és nagyatyáink útját kell járnunk. Ha az ember megtanulja másokért használni a hatalmat és az erőt, megtartani a szavát, és a szívével cselekedni, a tudás útján járó, megvilágosodott személyiséggé változik. Ha az ősök tudásának útját járja, nem keresi a másik embertől, rendszertől, intézményből, testületből vagy kormányzattól eredő hatalmat, nem hajszolja a rangot, sem pedig a pénzt. Ezek mind az emberen kívül álló hatalom jelei és jelképei. Ha másoktól származó hatalomra és mások elismerésére vágysz, ha a rangot és a pénzt; a domináns kultúra értékrendje szerint való gazdagságot és anyagi javakat hajszolod, kiegyensúlyozatlan, bizonytalan személyiség vagy. Csak az erőtlén ember keres külső támaszokat ahhoz, hogy biztonságban érezhesse magát.

Sok indián már a kanadai és amerikai társadalom gyermeke és kreatúrája. A domináns kultúrák arra tanítanak, hogy gyenge kisebbség vagyunk. Az indiánok pedig igyekezzenek megtalálni a helyüket a domináns kultúra társadalmában.

Belénk ivódott az erőtlenség tudata. Teljesen érthető tehát, hogy az indiánok be akarnak illeszkedni a társadalomba, ízesülni akarnak az intézményekhez, a kormányzatokhoz, mert így tudják legyőzni félelmüket. Teljesen érthető, hogy pénzért, hatalomért vagy presztízsért feladják személyes integritásukat és odadobják saját népüket is.

Történelmünk során folyamatosan elárultak bennünket népünk azon tagjai, akik inkább a domináns kultúrák hatalmának fényében kívántak sűtkérezni. A domináns kultúrák mindig felhasználták ellenünk a mieinket is.

Amikor visszatértem Kanadába, szertartást végeztünk Véneinkkel, és imádkoztunk azokért a gyenge és kiszolgáltatott indiánokért, akik csak a hatalmat és a pénzt kergetik.

Különleges imádságot mondtunk ellenségeinkért, Mr. Polshékért, a *Smithsonian Institute* tisztségviselőiért és támogatóikért, mert ők mindannyian nagy tanítómesterek. Véneink és én is igen sokat tanultunk tőlük és általuk. Most már teljesen felkészült vagyok arra, hogy zsarnokságukkal szembeszegüljek.

Mindannyian húsba öltözött szellemek vagyunk. Sokkal többek, mint élő, fizikai testek. Sugárzó szellemi lények vagyunk. Hatalmas és erős lények, akiknek birtokában van teremtés mágikus képessége. Hatalmunkban áll, hogy e világban megvalósítsuk látomásainkat. Ha kinyilvánítjuk ezeket a látomásokat, és munkánkat hibátlanul végezzük el, a látomások valósággá válnak – mindannyiunkban megvan az ehhez szükséges erő. Ha a körülmények mindentől megfosztanak; ha semmi másunk nem marad, csak a szellemünk, csak még erősebbek, és a tudásban még teljesebbek leszünk. Köszönetet mondok az ellenségeimnek, hogy hozzásegítettek mindehhez.

A washingtoni csetepaté valódi vesztese Amerika népe, és a *Smithsonian Institute*. A Mall utolsó házhelye az én jellegzetes stílusom arcátlan és szánalmas lerablása és megcsúfolása lesz; hamisítvány, amelyből hiányzik az integritás, a lélek és az erő.

Mi továbbra is tervezzük a hatalmas létesítményeket: városi központokat, egészségügyi központokat, kormányzati központokat, a kulturális örökséget bemutató intézményeket; az első kanadai indián egyetemet Saskatchewanban, és egyetemet Bolívia indián népeinek. Világszerte támogatnak bennünket az építészek, akik közül sokan írtak a *Smithsonian Institute*-nak felháborodott leveleket.

Kanadában 1999-ben a szakma elismerését fejezte ki. A Royal Architecture Institute aranyéremmel tüntetett ki; a legmagasabb jutalommal, amit hazámban építésznek adni lehet. Itt kell megjegyeznem, hogy a mi kultúránkban mindenkit elismernek és tisztelnek. Tisztelik még a gyermekeket is, mint teljes, egész személyiséget, aki magában hordozza őseinek erejét és képességeit. Véneinket tisztelik tudásukért és bölcsességükért, és gondoskodnak róluk, még azon a módon is, amit nyelvünk úgy fejez ki: *minden ember terét, minden ember szellemét és minden ember egyéniségét tisztelni kell*.

Amikor megszületett a törzsi elhatározás, mindenki, aki csak részt vett benne, tagja lett egy körnek, még azok is, akik nem értettek teljesen egyet. Őket is meghívták, mert a Vének úgy tartják, hogy csonka az a kör, amelyben csak olyanok vannak, akik maradéktalanul egyetértenek, így ugyanis csak a teljes szellemi panoráma fele látható.

Mindenkit tisztelnek, mint személyiséget, és senkit sem szakítanak félbe, amikor beszél. Személyes álláspontja miatt senkire nem néznek ellenségesen. Mindenki mindenkire odafigyel, és ezzel a figyelemmel megtiszteli, még ha nem is ért egyet vele. Ellentmondásban állna egész kultúránkkal, ha bármi olyat mondanánk, vagy tennénk, ami sért, vagy bánt másvalakit. A döntéseket mindenki maga hozza meg, és a saját szívével kell megtanácskoznia, míg csak meg nem oldódik a probléma mindenki számára, aki a körben jelen van. A kört senki sem hagyhatja el elégedetlenül, vagy azzal az érzéssel, hogy a véleménye nem nyert figyelmet, meg-

PAGONY KIÁLLÍTÁS

hallgattatást. Minden határozatot a hagyományos módon, egyetértéssel kell megalkotni. Minden ember húsba öltözött szellem, őseinek leszármazottja, és őse mindenkinek, aki a nemzedékek során utána következik. Mindenkinek ezt a végtelen vonulatot kell számításba vennie, amikor meghozza a döntéseit, mert nem egyedül önmagát képviseli, amikor beszél. A döntések megerősítésére körbeadják a megszentelt pipát. A pipa az egyenes, őszinte beszéd, a szív, a lélek legmélyéről származó igazság szimbóluma.

*

Az én hazámban ez az egész amerikai történet etikátlannak minősülne, és az építészeti szövetségünk nem is engedné meg, hogy ilyesmi megessen. Az *American Institute of Architects* tagjaitól azonban megtudtam, hogy az Egyesült Államok kormánya és a neki engedelmességek bürokrácia ragaszkodott az *American Institute of Architects* alapszabályának egy záradékához, amely szerint a kormány bármely építész bármely munkából elbocsáthat, és saját maga jelölhet ki helyette valaki mást. Ez lehetővé teszi, hogy alkalmazzanak egy-egy igen kreatív építész, majd a megfelelő időben elcsapják, s helyébe olyat állítanak, akinek képességei nem építészeti, hanem politikai természetűek; s megbízói ízlésének megfelelnek.

A szakma érdeke lenne, hogy ilyesmi ne történhessen meg. Elmesélték nekem, hogy az *American Institute of Architects* folyamatosan kapja a figyelmeztetéseket: ha érvényteleníti ezt a paragrafust, büntető intézkedésekkel kell szembenéznie. Ha ez igaz, akkor úgy kell tekintenünk, mint egy szabad társadalom egészségtelen kinövését – holott ennek a szabad társadalomnak tisztelnie kellene azon emberek személyes szellemi tulajdonát és személyiségét, akik hozzájárulásukkal gazdagítják a kultúrát és a civilizációt.

Mindez a legtöbb civilizált országban, kivált pedig a szabad országokban a nyilvánosságot és a szakma érdekeit szolgálja. Minthogy az én történetem nem vert fel túl nagy port, s mert a *Smithsonian Institute* olyan verziót konstruált és terjeszt, amely elferdíti a tényeket, elengedhetetlenül szükségesnek éreztem, hogy nyilvánosságra hozzam a valódi történetet, amely része népem történelmének is.

A Mall végén létrejövő épületért felelős *Smithsonian Institute*-nak, az Egyesült Államoknak és az amerikai népnek is van választási lehetősége. Választhatják, hogy kőbe foglalnak egy épületet, amely megjeleníti a maga nyelvén, minden részletében és lényegét tekintve az árulást; annak az ígéretnek megszegését, amelyet az indiánoknak tettek, nevezetesen hogy ebben az épületben ők maguk beszélhetnek el, magyarázhatják és értelmezhetik saját történelmüket és kultúrájukat. Akkor a kőbe zárt épület a dicstelen család, és az amerikai indiánok szellemi kirablásának emlékműve lesz. Ám választhatják azt is, hogy megépítik az adott szó megtartásának, a jövőben rejlő lehetőségeknek az emlékművét, egy tiszta, becsületos és sugárzó épületet.

A PAGONY TÁJ- ÉS KERTÉPÍTÉSZ KFT kiállítása októberben nyílt az Ernst múzeumban. Kivételesen nagy számú közönség előtt hangzott el Ertsey Attila megnyitója:

Járt utat járatanért el ne hagyj – szól az állítólagos bölcsesség.

2000. Európa mély válságban van. A Nyugat – Káin utódai – megalkották a természettudományt és tökélyre formálták az érzéki világot. Ma ezt csiszolgatják, a földi paradicsom elérésének reményében. A Kelet – Ábel utódai – a lehetőségek világában lebegnek, a jövő jegyeseként, a megtestesülésre képtelenül.

A Nyugat hideg ésszel füvet nyír és autópályát épít. A Kelet kábultan mérgezi édesanyját, a Földet. A két világ határán állunk, a felszámolás alatt álló Közép-Európa immár vonallá zsugorodott mezsgyéjén.

Magyarország ma alkalmazkodik. Szeretne a Nyugathoz tartozni, hátat fordít a Keletnek. Reménykedik és törleszkedik, mert nem tanult. Leigázott népek osztályrésze a nagyhatalmak jóindulatában való reménykedés. Kompország lakóira meglepetés vár: a Nyugatnak nincs rá szüksége, csak mint felvonulási terepre. Kelet sértődött az árulásért, gyűlöl és irigykedik.

Magyarország nem találja a helyét. Vágyak és csömör közt hanyódnak. Nagy napokat mindig akkor láttunk, amikor magunkra ismertünk. Ady Párizsba vágyott. Ma a világ megváltozott. Párizs hallgat. Közép-Európa az Anyag és a Szellem határán szédeleg. Halott intellektusunk alatt dübörög a föld. A természettudomány elérte határait. A határon túlról a teljesség dörömböl. Át kell lépni a határon, erősen, bátran.

Káin fiai – a Nyugat test, szellem nélkül. Ábel fiai – a Kelet szellem, test nélkül. Káinnak és Ábelnek bennünk kell kiengesztelődnie.

Svájc, Németország, Erdély, Oroszország, Magyarország. Néhány fiatal elindult szerencsét próbálni. Nem hallgattak az okosságokra, csak arra mentek, amerre bensőjük hajtotta őket. Megtalálták tanítómestereiket, megtanulták, amit lehetett. Látták a nyugatot és látták, mi betegíti. Elmentek keletre és szót értettek. Hazajöttek és megálltak közepén. Iskolát csináltak, a Közép iskoláját. Amit ők végeznek, az leginkább a középkori *ora et labora*-hoz hasonlatos. Munka és tanulás. Tanulás és tanítás. És megint munka.

A Pagony a Földet formálja. Alakítja és műveli. Ezért kívánczik ide egy szó, mely rokon azzal, amit folytatnak: *Agrikultúra*. A szó eredete: föld-művelés. Elfelejtettük már, mi a feladatunk a teremtett világgal szemben. A teremtés kész és pusztul. Miközben egyre fogyó gyümölcssein élünk, nem halljuk a várakozó természet kiáltását. A halott kövek, az eleven növények, a lelkes állatok lemaradt testvéreink. Ők mi vagyunk, mi voltunk. Magunkkal kell vinnünk, fel kell emelnünk őket, felelősek vagyunk értük, magunkért. A táj individualitás, a táj én vagyok. A Közép itt van benn.